Mê Sách: Một Thứ "Bệnh" Kỳ Lạ

VN

viết tặng
anh Thành Tôn

Trong các thứ mê của người đời, mê sách—hay theo cách gọi y học nhẹ nhàng là *Bibliomania*—có lẽ là một trong những căn bệnh tao nhã và vô hại nhất, dù tác hại đến túi tiền của kẻ mắc phải thì chưa chắc đã kém gì những thứ ma lực khác.

Khác với người đọc sách (readers)—những kẻ tìm đến trang giấy để thu nhận tri thức hay giải trí, người "mê sách" (booklovers / book collectors) nâng tầm cuốn sách từ một **phương tiện** chứa đựng thông tin thành một **thực thể** mang giá trị thẩm mỹ, tinh thần và thậm chí là tâm linh. Cuốn sách khi ấy không chỉ để đọc; nó để ngắm, để ngửi mùi giấy mới (hoặc mùi ố mục của thời gian), để sờ vào nếp gáy binding, và quan trọng nhất: để *sở hữu*.

Tật Mê Sách Của Nhân Loại: Tình Yêu, Nỗi Thèm Muốn Và Sự Tích Tụ

Thói mê sách không phân biệt biên giới hay kỷ nguyên. Từ thời cổ đại, khi thư viện Alexandria còn đứng vững, cho đến thời kỳ Phục hưng tại châu Âu hay các thư Lâu thời Minh-Thanh ở Trung Hoa, nhân loại đã chứng kiến những biểu hiện từ dễ thương đến vô cùng cuồng nhiệt của tật mê sách.

Sự tích tụ và khái niệm *Tsundoku*

Thói quen mua sách nhanh hơn tốc độ đọc không phải là sản phẩm của thời đại hiện đại. Người Nhật có riêng một từ rất hay để chỉ hiện tượng này: *tsundoku* (積ん読) — hành vi chất đống những cuốn sách đã mua nhưng chưa đọc trên kệ, trên bàn, hay bên giường ngủ. Những người bạn vong niên của tôi, anh Trần Từ Mai, chị Bùi Bích Hà, anh Thành Tôn, chị Trần Mộng Tú,... đều là những *tsundoku* lâu năm.

Nhà văn người Anh Holbrook Jackson từng ví sách như những sinh thể có linh hồn. Người mê sách tích trữ chúng không hẳn vì lười biếng, mà vì *sự hứa hẹn của tri thức*. Mỗi cuốn sách chưa đọc là một cánh cửa mở ra một thế giới chưa khám phá, một lời hứa hẹn về một khoảng thời gian yên bình trong tương lai mà người sở hữu tự dành tặng cho mình.

Từ ham thích tao nhã đến ám ảnh sưu tầm

Tật mê sách được chia thành nhiều mức độ:

- **Người yêu sách (Bibliophile):** Trân trọng nội dung,

hình thức và cảm giác cầm nắm cuốn sách.

- **Kẻ cuồng sách (Bibliomaniac):** Khao khát sở hữu những bản in đầu (First Edition), bản có chữ ký tác giả, bản bọc da thủ công hay những cuốn sách đã tuyệt bản.

Nhà sưu tầm sách không chỉ đọc dòng chữ trên trang giấy, họ đọc *lịch sử của chính cuốn sách đó*: ai đã từng sở hữu nó, những vết hoen ố ngả màu thời gian, hay nét mực phai của người chủ cũ ghi bên lề sách.

Người Việt Với Tật Mê Sách: Từ Truyền Thống Đến Hiện Đại

Nằm trong vùng văn hóa Đông Á chịu ảnh hưởng sâu sắc của Nho giáo, thái độ của người Việt đối với sách vở vừa mang những nét chung của văn minh nhân loại, vừa mang những đặc thù lịch sử và văn hóa riêng.

Truyền thống "Trọng chữ" và sự thiêng hóa sách vở

Trong xã hội Việt Nam xưa, sách gắn liền với chữ Nôm, chữ Hán—những "chữ thánh hiền". Sách không phải là hàng hóa thông thường mà là biểu tượng của đạo đức và trí tuệ.

- **Lễ tiết với trang giấy:** Tầng lớp sĩ phu xưa giữ thói quen kính chữ. Sách cũ rách không bao giờ bị vứt bỏ

bừa bãi hay dùng vào việc tầm thường; người ta gom lại để đốt trong các "Tụ Khuê Tháp" (tháp đốt chữ) ở các đền miếu.

- **Thú chơi sách của các nhà Nho:** Những bậc trí thức xưa như Nguyễn Trãi, Lê Quý Đôn, hay sau này là các cụ Nguyễn Văn Vĩnh, Phạm Quỳnh, Bùi Giáp... xem việc tàng trữ sách là gia bảo. "Để lại vàng không bằng để lại sách cho con" (*Di kim bất như di thư*) đã trở thành tâm niệm của nhiều gia đình hiếu học.

2. Dòng chảy tri thức miền Nam trước 1975 và văn hóa văn chương

Sẽ là một thiếu sót lớn nếu nói về tật mê sách của người Việt mà bỏ qua giai đoạn phát triển rực rỡ của xuất bản và dịch thuật tại miền Nam Việt Nam giữa thế kỷ 20.

- **Phong cách dịch thuật và trình bày:** Sự xuất hiện của các nhà biên dịch, học giả tài hoa như Nguyễn Hiến Lê, Giản Chi, Nguyễn Duy Cần... đã tạo ra một thế hệ độc giả mê sách đúng nghĩa. Những bản dịch khúc chiết, chuẩn mực không chỉ mang lại tri thức mà còn định hình thẩm mỹ ngôn từ cho người đọc.
- **Thú chơi sách đẹp và sách bìa cứng:** Các nhà in, nhà xuất bản thời kỳ này rất chú trọng đến mỹ thuật. Những bản in đặc biệt (tirage đầu, in trên giấy Đỗ, giấy Nuage), các tập thơ bọc da, ép kim logo hay trang trí hoa văn cổ điển đã biến cuốn sách thành những tác phẩm nghệ thuật vị nghệ thuật. Tật mê sách thời kỳ này gắn liền với tinh thần thưởng thức văn hóa tinh tế.

Để soi chiếu trọn vẹn chiều sâu của "tật mê sách" trong tâm khảm người Việt, ta không thể chỉ dừng lại ở thú chơi nhã ngoạn hay tinh thần hiếu học thời bình. Có một chương sử đẫm lệ, nơi khao khát chữ nghĩa vượt lên trên định nghĩa về một sở thích thông thường để trở thành sự kháng cự tinh thần, một hành vi cứu rỗi văn hóa và sự níu giữ linh hồn của một vùng đất.

Ngọn Lửa "phần thư" Và Nỗi Đau Tro Tàn Sau 30/4/1975

Sau biến cố tháng Tư năm 1975, miền Nam Việt Nam không chỉ chứng kiến sự thay đổi về thể chế mà còn trải qua một chiến dịch bài trừ văn hóa quy mô lớn. Những chiến dịch "bài trừ văn hóa đồi trụy, phản động" được phát động rộng khắp.

- **Hình ảnh những đống tro tàn:** Hàng triệu bản sách, từ các tác phẩm triết học, dịch thuật của Nguyễn Hiến Lê, Phạm Công Thiện, Kim Định, cho đến văn thơ của Vũ Hoàng Chương, Mai Thảo, Thanh Tâm Tuyền, Nhất Linh... bị tịch thu từ các nhà sách, thư viện tư nhân và gia đình trí thức. Chúng bị chất đống đốt ngay trên vỉa hè, sân trường hay các bãi đất trống ở Sài Gòn và khắp các tỉnh thành miền Nam.
- **Sự biến mất của một không gian tư tưởng:** Đối với tầng lớp trí thức và độc giả miền Nam, ngọn lửa ấy không chỉ thiêu rụi giấy mực, mà còn cố gắng xóa

bỏ toàn bộ di sản tinh thần của một thời kỳ xuất bản tự do, đa nguyên và khai phóng. Sách vở—từ chỗ là người bạn tâm giao—đột nhiên trở thành "tội chứng" có thể đưa chủ nhân của nó vào chốn tù tù hay các trại cải tạo.

Chính trong bóng tối của sự cấm đoán và ngọn lửa cuồng hờn ấy, tật mê sách của người Việt đã hóa thân thành một thứ định mệnh đắng cay nhưng vô cùng oai hùng.

2. Hành Vi Kháng Cự Lặng Lẽ: Giấu Sách Như Giấu Máu Thịt

Khi sách bị coi là cấm vật, tình yêu sách không còn là một thú vui an toàn mà trở thành một sự dấn thân đầy nguy hiểm.

- **Những "nghi lễ" chôn giấu:** Hàng ngàn gia đình trí thức Sài Gòn xưa đã tìm mọi cách để bảo vệ tủ sách của mình. Người ta bọc sách trong nhiều lớp nylon, bạt nhựa rồi đem chôn dưới gầm giường, giấu trên trần nhà, xây tường đôi để giấu sau vách tường, hay mang về các vùng quê hẻo lánh chôn dưới lòng đất. Nhiều cuốn sách quý bị ố mục, bị mối xông vì ẩm ướt, nhưng niềm khao khát giữ lại "tiếng nói của một thời" vẫn mạnh mẽ hơn niềm sợ hãi.
- **Chợ sách chui và sự trao truyền lén lút:** Mặc cho sự kiểm duyệt gắt gao, những "chợ sách vỉa hè", những gánh sách cũ lén lút ở đường Đặng Thị Nhu, Lê Công Kiều hay các hẻm nhỏ Sài Gòn vẫn âm thầm hoạt động. Người ta chuyền tay nhau từng cuốn sách

bọc bìa xi-măng không tên, đọc lén dưới ánh đèn dầu. Sự khao khát tri thức và văn học miền Nam lúc này giống như cơn khát giữa sa mạc: càng cấm đoán, giá trị của từng trang sách cũ lại càng trở nên thiêng liêng.

Vượt Biển Cùng Chữ Nghĩa: Câu Chuyện Của Những Người Giữ Hồn Văn Hóa

Trong cuộc di tản và vượt biển tìm tự do của hàng triệu người Việt tị nạn, hành trang của họ vô cùng trần trụi: đôi tay trắng, sự sống mong manh trước sóng gió đại dương. Thế nhưng, trong những chiếc túi hành lý nhỏ hẹp ấy, không ít người đã lựa chọn mang theo sách thay vì vàng bạc hay nhu yếu phẩm.

Nhà thơ Thành Tôn và những di sản sống sót:

Một trong những hình ảnh biểu tượng cho tinh thần giữ sách của người Việt tị nạn là nhà thơ Thành Tôn (cùng nhiều trí thức, nhà sưu tầm thuộc nhóm văn nghệ sĩ miền Nam). Khi rời bỏ quê hương, trong hoàn cảnh ngàn cân treo sợi tóc, ông và những người đồng điệu đã âm thầm giấu giếm, mang theo bên mình những bản thảo, những tập thơ, những tạp chí văn học như *Sáng Tạo*, *Văn*, *Bách Khoa*, hay những bản in nguyên gốc của các tác giả miền Nam.

Những cuốn sách ấy đã cùng họ đi qua các trại tị nạn khốc liệt ở Indonesia, Philippines, Malaysia... trước khi đến bờ tự do. Chúng không chỉ là tài liệu, mà là căn cước về mặt tâm hồn của người Việt lưu vong.

Trường hợp nhà thơ **Thành Tôn** là một ví dụ đặc biệt đẹp. Trong một bài viết về kho sách của ông, Thành Tôn kể rằng từ nhỏ ông đã mê sách, đến mức nhịn ăn sáng, ăn trưa để dành tiền mua sách. Khi đi qua hiệu sách, nếu thấy một cuốn mình thích nhưng chưa đủ tiền mua, ông có thể giấu cuốn sách vào một chỗ kín trên kệ rồi quay lại sau khi dành dụm đủ tiền.

Cái "tật" ấy theo ông suốt đời.

Nhưng sau năm 1975, hoàn cảnh đã biến một người mê sách thành một *người bảo tồn sách*. Thành Tôn kể rằng sách của ông đã bị tịch thu nhiều lần; sau những lần mất mát ấy, ông lại tiếp tục sưu tập và cất giữ.

Đặc biệt hơn nữa là câu chuyện những cuốn sách ông mang theo khi sang Hoa Kỳ.

Một hồi ức về Thành Tôn mô tả hai vali hành lý của ông khi rời Việt Nam gần như toàn là sách. Những cuốn sách ấy không nhất thiết được ông mang theo chỉ vì lợi ích cá nhân. Ông đã tìm mua lại những cuốn sách cũ, trong đó có những cuốn từng thuộc về các tác giả, rồi đem sang hải ngoại để tìm cách trao trả hoặc bảo tồn chúng.

Điều ấy cho thấy một cấp độ cao hơn của lòng mê sách:

Không phải giữ sách cho mình, mà giữ sách cho người khác và cho đời sau.

Thành Tôn còn tự tay phục chế và đóng lại những cuốn sách cũ quý hiếm. Ông dùng kim, chỉ, kéo, dao, thước và giấy để sửa chữa, đóng lại sách; có khi làm giúp người khác mà không lấy tiền công.

Ở đây, "tật mê sách" đã trở thành một thứ *lao động văn hóa âm thầm*.

Sự hồi sinh của văn hóa miền Nam tại Hải ngoại:

Chính nhờ những cuốn sách, những bản thảo giấu giếm mang theo được trong chuyến vượt biển ấy, cội nguồn văn hóa miền Nam đã không bị đứt gãy. Tại Hoa Kỳ, Pháp, Úc..., các nhà xuất bản lưu vong (như Văn Khoa, Cỏ Thơm, An Tiêm hải ngoại, Văn Nghệ...) đã cặm cụi photocopy hay gõ lại, in lại từng tác phẩm.

Những cuốn sách từng bị đốt cháy trên quê hương lại một lần nữa tái sinh trên đất khách, trở thành ngọn lửa ấm áp nuôi dưỡng tâm hồn của các thế hệ người Việt xa xứ.

Khi Sách Lớp Lớp Mọc Lên Từ Tro Tàn

Nhìn lại lịch sử, tật mê sách của con người ở những góc độ thông thường chỉ là sự đắm đuối trước cái đẹp và tri thức. Nhưng với người Việt trải qua giai đoạn hậu 1975, mê sách là *sự can đảm*.

Ngọn lửa đốt sách có thể thiêu rụi những trang giấy mỏng, nhưng không thể thiêu rụi sự khao khát tự do và tình yêu chữ nghĩa trong tâm khảm con người. Những cuốn sách được chôn dưới lòng đất Sài Gòn năm xưa, hay những tập thơ chói ngời được nhà thơ Thành Tôn và bao người tị nạn ôm ghì vào ngực giữa trùng dương sóng gió, đã chứng minh một sự thật vĩnh cửu: *Tri thức và cái đẹp chân chính luôn tìm được đường sống, như mầm cây đâm chồi lên từ đống tro tàn*.

Tật mê sách của người Việt trong nước thời hiện đại

Bước sang thế kỷ 21, giữa làn sóng kỹ thuật số và sách điện tử (e-book), tật mê sách giấy của người Việt không những không mất đi mà còn biến chuyển dưới những hình thức mới:

- **Sự hồi sinh của dòng sách đặc biệt (Limited / Collector's Edition):** Trong những năm gần đây, thị trường xuất bản Việt Nam chứng kiến sự bùng nổ của các phiên bản sách bọc da (da thật, da nhân tạo), viền mạ vàng, đánh số nhảy (numbered edition). Người mê sách sẵn sàng xếp hàng hoặc trả những khoản tiền lớn để sở hữu một bản in giới hạn của các tác phẩm kinh điển.
- **Sách cũ và hoài niệm:** Các chợ sách cũ, các hội nhóm săn tìm sách xuất bản trước 1945 hay trước 1975 luôn hoạt động nhộn nhịp. Đối với người Việt, sưu tầm sách cũ không chỉ là sưu tầm tri thức, mà còn là hành trình đi tìm lại ký ức lịch sử và những giá trị văn hóa đã ngả màu thời gian.

Ranh Giới Giữa "Chơi Sách" Và "Đọc Sách"

Tật mê sách, xét đến cùng, là một sự bộc lộ tâm lý phức tạp của con người.

“Sách là những người bạn lặng lẽ và trung thành nhất; chúng là những cố vấn đắt giá và kiên nhẫn nhất, và là những thầy giáo khiêm tốn nhất.”

— Charles William Eliot

Tuy nhiên, người mê sách đôi khi cũng đối mặt với một cái bẫy tâm lý: *Sự ảo tưởng về tri thức*. Nhìn những hàng sách đồ sộ ngự trị trên kệ, người ta dễ có cảm giác mình đã làm chủ được những tư tưởng bên trong chúng, dù thực chất chưa từng đọc hết một chương.

Nhưng có sao đâu? Tật mê sách, ở khía cạnh nhân văn nhất, vẫn là một *khai phóng cho tâm hồn*. Một ngôi nhà có nhiều sách vẫn luôn mang lại cảm giác ấm áp và giàu có hơn một không gian sang trọng nhưng trống rỗng bóng dáng của những trang giấy.

Tật mê sách của con người nói chung và người Việt nói riêng là một minh chứng cho thấy: Dù thế giới có đổi thay, công nghệ có tiến nhanh đến đâu, con người vẫn luôn khao khát những giá trị lắng đọng và hữu hình.

Với người Việt, yêu sách và mê sách còn là cách tiếp nối một dòng chảy hiếu học, trân trọng tri thức và gìn giữ cái đẹp. Mê sách không đơn thuần là một sở thích cá nhân hay một tật xấu đáng yêu, mà là một cách để con người neo giữ tâm hồn mình vào những điều sâu sắc và vĩnh cửu giữa một thế giới biến động không ngừng./.